

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ КОНФЛІКТОЛОГІЇ РЕЛІГІЇ

Арістова А.В.

Україна, Київ, Національний транспортний університет

В статье обосновывается актуальность выделения самостоятельной отрасли научных исследований на стыке религиоведения, социологии, психологии и теории конфликта – «конфликтологии религии». Ее предмет охватывает специфику и типы религиозных конфликтов, закономерности их возникновения и эскалации, способы урегулирования и предотвращения в условиях поликонфессиональных обществ.

Сучасна соціальна думка майже не піддає сумніву той факт, що обґрунтування та розбудова класичної теорії конфлікту припадає на 50-60-ті роки ХХ ст. При цьому визнається, що ні розбіжності у вихідних методологічних засадах, ані різне розуміння природи, функцій, форм і способів подолання соціальних конфліктів, не применшують вирішального внеску плеяди західних соціологів у розвиток світової конфліктологічної думки [1; 531]. Відтак, дискусії щодо об'єкту, предмету, структури і, головне, місця теорії конфлікту серед наукових галузей тривають фактично півстоліття. Дотепер у наукових колах спостерігаємо полярні точки зору на статус конфліктології в системі наукового знання.

Більшість дослідників (Е.Бабосов, М.Пірен, Л.Чернова, І.Сергієнко, В.Нагаєв, М.Примуш та ін.) обстоює думку, що від другої половини ХХ ст. конфліктологія виокремлюється як самостійна наукова галузь – під назвою “соціологія конфлікту” – на стику соціології, соціальної психології та політології. Як така, вона виростала з праць Г.Спенсера, М.Вебера, Л.Гумпловича, К.Маркса, котрі, кожен у свій спосіб, обґрунтували роль конфлікту, як одного з головних стимулів соціального розвитку; згодом увібрала в себе теоретичний доробок В.Парето, Г.Моски, Ж.Сореля, Ф.Оппенгеймера, Г.Зіммеля, Г.Парка, М.Вебера, Е.Дюркгейма; а вже класичні праці Р.Дарендорфа і Л.Козера остаточно завершують її конституювання як наукової дисципліни. На теперішній час у світовій і вітчизняній науці невинно наростає чисельність ґрунтовних праць конфліктологічного змісту: від аналітико-теоретичних до прикладних, навчально-методичних, оглядово-інформаційних тощо. Спостерігаємо і відносну солідарність науковців, в тому числі й на терені народжуваної вітчизняної традиції, у розумінні предмету конфліктології, як науки про закономірності виникнення і розвитку конфліктів, а також про принципи і методи управління ними [2; 8].

Інша частина авторів (О.Здравомислов, Д.Зеркін, А.Кармін, А.Анцупов та ін.) більш або менш послідовно відмовляють конфліктології у статусі окремої наукової галузі, вказуючи, у кращому разі, на її відносну самостійність. Наука про конфлікти

характеризується як така, що тільки-но зароджується і лише формує свій власний об'єкт дослідження, на разі являючи собою сукупність слабо-пов'язаних соціологічних, психологічних, педагогічних, політологічних та юридичних знань.

Наявна також позиція, згідно якої теорія конфлікту була й залишається виключно спеціальною галуззю соціологічної науки, об'єктом якої є різноманітні конфлікти між соціальними суб'єктами (індивідами, соціальними групами, класами, націями тощо), що розглядаються як фактори розвитку соціальних систем, а предметом – закономірності та процеси виникнення, протікання і розв'язання соціальних конфліктів та різноманітні конфліктні відносини, що виникають між людьми і групами у процесі їхньої взаємодії та суспільної життєдіяльності [3; 164-165]. Втім, переважна більшість таких оцінок була висловлена у 90-их роках минулого століття.

Сучасна філософська думка акцентує увагу на тому, що конфліктологія “поступово і неухильно набуває статусу автономної дисципліни”, “має комплексний характер і поліпарадигмальний предмет”, активно використовує “емпіричні дані, концептуальні засади, теоретичні моделі, методи і засоби практично будь-яких наук, якщо це дозволяє поглибити вивчення конфліктів” [4; 6], а її дотичність до розв'язання проблем соціальної й соціо-природної взаємодії криє великі потенції її життя і саморозвитку. До того ж, двадцяте століття, схоже, остаточно розвіяло ілюзії людства щодо того, що з мірою розвитку цивілізації світ людських відносин ставатиме все гармонійнішим, а геополітичні, релігійні та етнічні зіткнення і війни залишаться в минулому. Натомість, цілком ймовірним є припущення, що XXI століття поставить людство перед альтернативою: “або воно стане століттям конфліктології, або стане останнім століттям в історії цивілізації” [5; 6]. Усвідомлення цього призвело до більш реалістичного погляду на світ конфліктів: якщо ми не можемо уникнути конфліктів, то мусимо принаймні дослідити їх та навчитися управляти ними.

Як наслідок, сфера наукового та практичного інтересу сучасної конфліктології охоплює: а) дослідження причин, особливостей та закономірностей виникнення, розвитку і функціонування конфліктів, що об'єктивно притаманні будь-яким сферам соціальної й соціо-природної взаємодії; б) диференціацію різних видів конфліктів та аналіз специфіки кожного з них, вивчення та типологізацію моделей конфліктної поведінки; в) пошук дієвих методів, способів і засобів прогнозування, діагностики, розв'язання та попередження конфліктів, принципів управління ними; г) подолання негативних наслідків і впливів конфліктів на соціальні системи різного рівня; д) вироблення рекомендацій щодо удосконалення, гармонізації соціальних відносин, підвищення ефективності функціонування різних соціальних суб'єктів тощо.

Поряд із численними дискусійними питаннями, що супроводжують всю історію становлення теорії конфліктів, є одне з небагатьох, у якому науковці дійшли повної згоди. Мова йде про міждисциплінарний характер конфліктологічного знання, усвідомлення того факту, що вироблення інтегральної концепції соціальних протиріч можливе лише на ґрунті синтезу здобутків соціальних, гуманітарних, природничих наук. Певний час конфліктологія обмежувалася соціологічними, філософськими, соціально-психологічними, політологічними, педагогічними дослідженнями конфліктів. Сьогодні – конфліктологічні розвідки проводяться і в межах історії, філософії, правознавства, військової науки, прикладної математики, мистецтвознавства, економічної теорії, менеджменту, психіатрії тощо. За висновком аналітиків, протягом ХХ ст. проблема конфлікту з різною інтенсивністю досліджувалася у 16 галузях знань [6; 12], хоча про справжню інтеграцію їх здобутків до єдиної системи знань вести мову передчасно. До наукового обігу впевнено входять терміни “юридична конфліктологія”, “етнополітична конфліктологія”, “педагогічна конфліктологія”, “математична конфліктологія” тощо; ведуться дискусії про конфліктологічний зміст біології, географії, фізики, медицини.

Утворення нових галузей і дисциплін в межах конфліктології не є довільним процесом; їхнє виникнення визначене перш за все тим, що теоретичні дослідження, накопичені в межах різних наук, об’єктивно вимагають свого систематичного наукового впорядкування. З іншого боку, сама практика врегулювання конфліктів має багатоаспектний характер, і затребує знання і досвід представників різних наук і профілів: соціологів, політологів, філософів, психологів, істориків, педагогів, економістів, правознавців, біологів, медиків. На жаль, у подібних переліках забувають згадати фахівців релігієзнавчого профілю, хоча в сучасному світі саме релігійна сфера заслуговує на прискіпливу увагу конфліктологів з огляду на поширеність та соціальну небезпеку релігійних конфліктів.

На наш погляд, формування нової галузі – конфліктології релігії (або релігієзнавчої конфліктології) є нагальним завданням сучасного релігієзнавства, яке повернулося у всьому багатстві своїх проблем до сфери академічної науки та вищої школи. Тим паче, що багате на релігійні конфлікти минуле українського суспільства, і не менш конфліктна сучасність, утворюють потужну фактологічну, емпіричну базу для конфліктологічних розвідок та неосяжне поле для відпрацювання методів вирішення, попередження, уникнення релігійних конфліктів і накопичення унікального досвіду.

Актуальність і наукова привабливість такої галузі обумовлена й усвідомленням світовою науковою спільнотою зростаючої небезпеки та масштабу релігійних

конфліктів, що здатні набувати в епоху глобалізації світового, цивілізаційного резонансу. Доречно послатися на висновки С.Гантингтона (які, щоправда, отримали і палких прихильників і гострих критиків, але в будь-якому разі привернули неабияку увагу науковців) щодо нової фази світової політики, коли найзначущі конфлікти сучасного глобального світу розгортатимуться не в сфері економіки чи ідеології, а на лініях зіткнення різних цивілізацій, релігійна розбіжність яких є одним з найглибших конфліктогенних чинників [7; 33].

Напрацювання у сфері вивчення релігійних конфліктів, накопичені останніми роками в межах релігієзнавства та почасти соціології, вочевидь переростають вже “замалі шати” соціології релігії, а їх подальший розвиток потребує комплексного міждисциплінарного підходу та вироблення концептуальних, теоретико-методологічних засад, адекватного понятійно-категоріального апарату. Отже, конфліктологія релігії (або релігієзнавча конфліктологія) об’єктивно зароджується як інтегральна галузь знань на стику релігієзнавства, соціології та конфліктології.

Спираючись на ці міркування, можна твердити, що об’єкт нової галузі складатимуть конфлікти в релігійній сфері та сфері державно-правових відносин, з усіма їх ознаками, специфікою, елементами, динамікою розвитку, функціями і наслідками, а також конфліктогенні фактори релігійного життя у сучасну епоху. Предметом релігієзнавчої конфліктології можна вважати загальні закономірності виникнення, ескалації, динаміки релігійних конфліктів, принципи їх врегулювання і попередження в умовах сучасних поліконфесійних суспільств. Відповідно до цього, у предметному полі конфліктології релігії будуть знаходитися: суспільні протиріччя, що генерують конфлікти на релігійному ґрунті; особливості і типи суб’єктів конфліктної взаємодії; причини, умови, приводи конфліктів; процесуальна природа релігійних конфліктів, закономірності їх розгортання та фази перебігу; головні типи релігійних конфліктів; вектори їх впливу на суспільні процеси, особливості та наслідки в умовах глобалізації.

При цьому, є повне усвідомлення того, що історична дійсність, обтяжена складним транзитним станом українського суспільства, формування і функціонування поліконфесійної релігійної сфери з усією палітрою суперечностей і конфліктів, - вимагають не лише теоретичної рефлексії, а й пошуку реальних шляхів досягнення і утримання соціального консенсусу між суб’єктами соціальної взаємодії. Це ставить перед дослідниками онтології, феноменології та динаміки релігійних конфліктів цілком конкретні теоретичні, практичні та морально-етичні завдання.

З огляду на це, конфліктологія релігії як окрема теоретико-прикладна дисципліна обійматиме три рівні наукового знання: а) загально-теоретичний, що охоплює

проблеми закономірностей розвитку і функціонування поліконфесійної релігійної сфери в суспільстві, пояснення природи релігійного конфлікту як специфічного різновиду соціальних конфліктів, аналіз його структури, ознак, функцій і наслідків впливу на суспільні процеси, соціально-історичних, етнічних, політичних чинників генезису та ескалації тощо; б) спеціально-теоретичний, в межах якого з'ясовуються особливості різних типів релігійних конфліктів та конфліктної поведінки; обґрунтовуються способи розв'язання конфліктів та технології управління ними; в) емпіричний, що охоплює комплекс конкретно-соціологічних досліджень, збір фактичного матеріалу, моніторинг та інші методики діагностики релігійної напруги, моделювання ймовірного перебігу релігійних процесів, розробку моделей поведінки в конфліктних ситуаціях, методик ведення переговорів та інші соціальні технології, призначені для розв'язання чи попередження конфліктів.

Таким чином, виокремлення спеціальної галузі, спрямованої на вивчення релігійних конфліктів, в межах академічної науки вочевидь назріло. До того ж все відчутнішим стає сумнів науковців у тому, що вивчення такого специфічного феномену як релігійний конфлікт, є виключно справою конфліктології [8; 168]. Видається малоймовірним продуктивне дослідження релігійних конфліктів без опори на комплекс суто релігієзнавчих дисциплін – історії релігії, філософії релігії, соціології релігії, психології релігії, етнології релігії з їх теоретичним, понятійним та методологічним апаратом. Слід враховувати й те, що напрацювання західної соціальної думки в колі релігієзнавчих і конфліктологічних проблем навряд чи зможуть слугувати абсолютним авторитетом. Чимало постулатів західної конфліктології мало придатні для пояснення унікальних соціально-релігійних процесів і трансформацій українського соціуму, оскільки були висунуті в інших економічних й політичних умовах. [9; 7]. Вітчизняна конфліктологія вимушена торувати шлях до вироблення власної концепції соціальних протиріч та конфліктів перехідного періоду.

І на останнє. Майбутнє конфліктології без перебільшення уявляється в якості досить розвинутої багатогалузевої сфери знань. Сподіваємося, що серед цих галузей конфліктологічні дослідження релігійної сфери будуть затребуваними і продуктивними. Хтозна, яку саме назву вони отримають – “конфліктологія релігії”, “релігієзнавча конфліктологія” чи, може, “етика міжконфесійних відносин”. Головне, щоб вони дозволили професійно і цивілізовано вирішувати теоретичні і практичні завдання, доклали свій внесок у досягнення соціального консенсусу та державної безпеки, і стали гідною відповіддю на виклики, які кидає людству XXI століття.

Перелік посилань

1. Піча В.М., Садова Р.М. Конфліктологічна модель розвитку суспільства в соціології // Конфлікти в суспільстві: діагностика і профілактика. Матеріали Третьої Міжнародної науково-практичної конференції 17-20 травня 1995 року. – Київ-Чернівці, 1995. – 545 с.
2. Нагаєв В.М. Конфліктологія: курс лекцій (модульний варіант): Навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 198 с.
3. Лукашевич М.П., Туленков М.В. Соціальні конфлікти в суспільстві та шляхи їх розв'язання / Соціологія. Загальний курс. – К.: Каравела, 2004.
4. Пірен М.І. Конфліктологія. – К.: МАУП, 2003. – 360 с.
5. Примуш М.В. Конфліктологія. – К.: ВД “Професіонал”, 2006. – 288 с.
6. Анцупов А.Я., Прошанов С.Л. Российская конфликтология. Аналитический обзор 607 диссертаций. XX век. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2004. – 704 с.
7. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций? // «Полис». – 1994. – № 1.
8. Конфліктологія / За ред. професорів Л.М.Герасіної та М.І.Панова. – Харків: Право, 2002. – 256 с.
9. Дмитриев А.В. Социальный конфликт: общее и особенное. – М.: Гардарики, 2002. – 526 с.